

Prevoditeljska djelatnost dragomana i njihova uloga na međunarodnoj političkoj sceni (primjer Mletačke i Dubrovačke Republike)

Krkić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:599730>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2023-05-31**



Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HUNGAROLOGIJU, TURKOLOGIJU I JUDAISTIKU
KATEDRA ZA TURKOLOGIJU

**Prevoditeljska djelatnost dragomana i njihova uloga na međunarodnoj
političkoj sceni
(primjer Mletačke i Dubrovačke Republike)**
DIPLOMSKI RAD

Studentica: Ivana Krkić

Mentor: dr. sc. Vjeran Kursar, doc.

Zagreb, 2021.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad **Prevoditeljska djelatnost dragomana i njihova uloga na međunarodnoj političkoj sceni (primjer Mletačke i Dubrovačke Republike)** izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora doc. dr. sc. Vjerana Kursara. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Ivana Krkić

Sadržaj

Uvod.....	4
1. Etimologija riječi dragoman	5
2. Dragomani.....	5
2.1. Dragomani Carskoga divana.....	Error! Bookmark not defined.
2.2. Dragomani stranih diplomatskih misija.....	10
3. Mletačka Republika i Osmansko Carstvo.....	14
3.1. Mletačka škola za dragomane u Istanbulu	15
3.2. Prvi pokušaj otvaranja škole za dragomane u Mletačkoj Republici	17
3.3. Drugi pokušaj otvaranja škole za dragomane u Mletačkoj Republici.....	19
4. Diplomatski odnosi između Osmanskoga Carstva i Dubrovačke Republike	24
4.1. Dubrovačka diplomacija u Istanbulu	25
4.2. Dubrovački dragomani.....	28
Zaključak.....	30
Sažetak.....	32
Popis literature.....	33

Uvod

Dragomani su bili prevoditelji europskih jezika i bliskoistočnih jezika poput turskoga, arapskoga i perzijskoga, koji su djelovali u veleposlanstvima, konzulatima, pri političkim i trgovačkim misijama, u lukama i na carinama te na europskim i osmanskim dvorovima u razdoblju od 15. stoljeća pa sve do pada Osmanskoga Carstva. Smatrani su utemeljiteljima diplomatskoga prevođenja u Osmanskome Carstvu, a kasnije i u Turskoj.¹ Gotovo sve europske države koje su imale veze s Osmanskim Carstvom imale su u svojoj službi prevoditelje turskoga jezika. U početku su dragomani bili osmanski Židovi, Grci i Armenci. Isključivo posredstvom dragomana odvijala se sva komunikacija među državama, bilo pismena, bilo usmena, a o njihovoj sposobnosti ovisila je uspješnost misije. Prilikom pregovora ili službenih posjeta, neovisno o sposobnosti ili konzulovome uloženoj trudu, izuzetnu važnost su imale dragomanove vještine prevođenja, intervencije prilikom konflikata i sl. Oni su, dakle, bili jedna od, ako ne i najvažnija karika u lancu posredovanja i međudržavnih diplomatskih odnosa.

U ovome diplomatskome radu bit će prikazan razvoj prevoditeljske djelatnosti i proces koji je doveo do formiranja profesije službenih prevoditelja – dragomana te njihovu funkciju, osobitosti te ulogu na međunarodnoj političkoj sceni toga vremena. Najprije ću navesti podatke o dragomanima podanicima Osmanskoga Carstva, dragomane Carskoga divana i dragomane stranih diplomatskih misija u Osmanskome Carstvu. Radeći podrobniju analizu, u jednome dijelu ću detaljnije obraditi venecijanske dragomane, njihovo obrazovanje te pokušaje otvaranja škola za prevođenje orijentalnih jezika u Mletačkoj Republici. Nakon venecijanskih dragomana, zbog povijesne važnosti za Hrvatsku, kratko će biti riječi o dubrovačkim dragomanima iz razdoblja Republike.

¹Elvin Abbasbeyli, (2015), “The role of Dragomans in the Ottoman Empire”, *AIIC.net*, 22.svibnja 2015, [1.https://aiic.org/document/937/AIICWebzine_2014_Issue65_4_ABBASBEYLI_The_Role_of_Dragomans_in_the_Ottoman_Empire_EN.pdf](https://aiic.org/document/937/AIICWebzine_2014_Issue65_4_ABBASBEYLI_The_Role_of_Dragomans_in_the_Ottoman_Empire_EN.pdf)

1. Etimologija riječi dragoman

Riječ dragoman arapskoga je porijekla, riječ *tardjumān*², je u turski jezik prešla u obliku *tercüman*.

Najstarije poznate verzije ove riječi su *tagmâna* i *targem*. U latinski jezik riječ je dospjela u oblicima *turchimannus*, *dragumanus*, *dracmandus*, *turchimannus*, i dalje u ostale europske jezike poput talijanskoga (*drogmano*, *dragomanno*, *turcimanno*), francuskoga (*drugement*, *drugement*, *drogman*, *truchement*), španjolskoga (*truchiman*, *trujaman*), njemačkoga (*dragoman*), bugarskoga (*драгоманин*), portugalskoga (*turgeman*), srpskoga (*terđuman*, *dragoman*), poljskoga (*turzyman*), bizantskoga grčkoga (*dragomanus*). U prošlosti, riječ se u turskome jeziku koristila u varijantama *dilmaç* ili *tilmaç*.³

Danas se ista riječ koristi u mnogim europskim jezicima među kojima je i hrvatski – *tumač*. Iako je riječ za prevoditelje iz veleposlanstava i konzulata u osmanskim dokumentima bila „*tercüman*”, u obliku „*dragoman*“ prešla je u gotovo sve europske jezike, kao što možemo iščitati iz gore navedenih primjera.

2. Dragomani

Bez obzira na to jesu li rođeni i odrasli u osmanskoj prijestolnici ili su bili samo dugotrajni došljaci, dragomani su bili sveprisutni u kršćanskim predgrađima Istanbula i pojavljivali su se kao redoviti gosti i na dvoru i u domovima osmanskih dužnosnika. Stoga su služili kao glavni akteri u produkciji i cirkulaciji vijesti u Istanbulu, središnjem čvorištu ranonovovjekovne diplomacije. Dragomanova prevoditeljska djelatnost bila je presudna stranim diplomatima u pribavljanju informacija o osmanskoj politici i društvu. Štoviše, poput ostalih međuimperijalnih posrednika, dragomani nisu jednostavno prenosili informacije, već su artikulirali diplomatsko znanje, oblikujući mnoge diskurse o Osmanlijama koji su na kraju upisani u službene venecijanske diplomatske kronike i izvještaje iz Istanbula. Ti su izvještaji kružili nadaleko. Poznato je da su neki od njih, iako službeno klasificirani kao tajni, brzo kopirani i poslani u Rim, dok su drugi prevedeni i antologizirani u "priručnike političke teorije".

²Abbasbeyli, "Dragomans", 1.

³Abbasbeyli, "Dragomans", 2.

Ipak, usprkos bogatstvu studija o dragomanatu i biografskim studijama pojedinih dragomana i njihovih obitelji, povjesničari nisu obraćali pažnju na dragomansku djelatnost prevođenja i posredovanja i na način na koji su te dvije djelatnosti povezane.⁴

Nepoznato je kada je prevođenje uspostavljeno kao službena djelatnost kod Osmanlija. Od vremena Orhana Gazija, političkih odnosa uspostavljenih s Bizantom i tadašnjih diplomatskih aktivnosti, zasigurno je postojala potreba za ljudima koji će obavljati dužnost prevoditelja, bez obzira na to imaju li službeno zvanje ili ne, a budući da su ugovori koje je kršćanskim državama davalo Osmansko Carstvo u XIV. stoljeću napisani na grčkom⁵, nema sumnje da je državna birokracija imala zaposlene prevoditelje. Međutim, ostaje nepoznato kako su se točno odvijali službeni kontakti, sastanci i prepiske Osmanskog Carstva s bizantskim i talijanskim državama. Povijesno gledano, bilo koja zemlja koja je imala namjeru uspostaviti komunikaciju i odnose s nekom drugom, trebala je pomoć prevoditelja koji su tečno govorili i razumjeli orijentalne jezike i zapadne jezike. Osim toga, prevoditelji su morali dobro poznavati i kulture i običaje zemalja između kojih su posredovali. Ljudi koji su posjedovali sve ove vještine obavljali su dužnost dragomana. Dragomani su obavljali razne funkcije od kojih je najvažnija bila prevođenje prilikom političkih ili trgovačkih pregovora između osmanske Porte i misija europskih zemalja⁶. Razlikujemo dvije vrste dragomana: dragomani Carskoga divana i dragomani stranih diplomatskih misija.

2.1. Dragomani Carskoga divana

Carski divan (*Divan-i Hümayun*) bilo je najviše državno tijelo koje je donosilo odluke središnje organizacije osmanske države, koje je bilo odgovorno za opću upravu države, pravne, političke, administrativne, financijske i vojne aktivnosti i bilo ovlašteno u tim područjima.⁷

Istraživanje dragomana Carskoga divana nije privuklo pažnju koju zaslužuje u osmanskoj historiografiji, a monografske studije koje istražuju nastanak i razvoj prevoditeljske djelatnosti u cjelini i opisuju živote prevoditelja još uvijek nisu izrađene. Primjerice, još uvijek nemamo ni

⁴E. Natalie Rothman, „Interpreting dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean”, *Comparative Studies in Society and History* (2009) , 772.

⁵Bilgin Aydın, “Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, *The Journal of Ottoman Studies XXIX* (2007) 42.

⁶Abbasbeyli, “Dragomans”, 1.

⁷Aydın, “Divan-ı Hümayun”, 42.

cjelovit popis prevoditelja Carskoga divana. Međutim, brojni povjesničari poput Orhonlua i Matuza doticali su se u svojim radovima teme prevoditeljskih institucija i prevoditelja.⁸

Iako je Hammer objavio popis prevoditelja, neadekvatnost izvora koje su ti povjesničari koristili i nedostatak povijesnog dokumenta koji bi osvijetlio strukturu prevoditeljske institucije, nova istraživanja su bila nužna. U nekim arhivskim spisima iz XVI. stoljeća prevoditelji Carskoga divana dragomani su podijeljeni, ovisno o jezicima koje su prevodili, na Efrenc⁹, latinske, mađarske i arapske.

Dužnost dragomana obuhvaćala je:

- Prevođenje sastanaka Velikoga vezira s inozemnim poslanicima
- Prevođenje dopisa stranih misija namijenjenih Sultanu i Velikome veziru
- Sudjelovanje na sastancima Velikoga vezira s predstavnicima stranih država, pripremanje sažetaka i zapisnika sa sastanaka
- Putovanje kao dio osmanske delegacije u inozemstvo
- Prevođenje tijekom bilateralnih pregovora
- Skiciranje korespondencije koja će biti poslana Zapadnim silama¹⁰

Među dragomanima je vjerojatno postojala određena hijerarhija. Naime, iz zapadnih izvora znamo da je postojao glavni dragoman (*Baştercümani*). Nemamo precizne podatke o tome kada je ova titula stvorena i za koga je prvi put korištena. Neki zapadni izvori navode informacije o dragomanima Carskoga divana iz XVI. stoljeća i spominju ime Ali Beya kao glavnog dragomana, koji je služio za vrijeme Bajezida II. i Selima I. Međutim, u osmanskim arhivskim spisima iz XV i XVI. stoljeća nije poznat niti jedan dragoman s titulom glavnoga dragomana, svi su evidentirani kao dragomani i među njima nije uspostavljen hijerarhijski poredak.¹¹

⁸Aydın, "Divan-ı Hümayun", 42.

⁹Nakon osvajanja Istanbula, naziv *Efrenc* se koristio za trgovce i ostale civile europskog porijekla koji su stanovali na Galati

¹⁰Abbasbeyli, "Dragomans", 2.

¹¹Aydın, "Divan-ı Hümayun", 76.

Što se tiče prihoda dragomana, zbog nedostatka podataka o nagrađivanju u Osmanskom Carstvu, nije moguće reći ništa određeno o visini prihoda koje su dragomani imali. Podaci iz XVI. stoljeća pokazuju da su dragomani dobivali feud. Osim feuda (*timara*), zabilježeno je i da su prevoditelji dobivali *ulufe*¹².

Kao što Aydın kaže, Yunus Bey je, osim feuda, dobivao i godišnju plaću. Početkom XIX. stoljeća, dragomani su počeli imati redovne prihode te znatno veće plaće. Nakon osnivanja Komore prevoditelja (*Tercüme Odası*), prevoditeljska djelatnost dobila je na važnosti i to se, naravno, odrazilo i na plaće. Iz jednoga fermana datiranog 13.11.1838. vidljivo je da je plaća dragomana Carskoga divana čak 7500 kuruša.¹³

Jedan od najpoznatijih prevoditelja Carskoga divana bio je gore navedeni Yunus Bey. Yunus Bey, koji je bio jedna od najvažnijih figura osmanske diplomacije tijekom razdoblja sultana Sulejmana Veličanstvenog zbog svojih diplomatskih dužnosti u osmansko-mletačkim odnosima, bio je grčkog podrijetla i bio je na dužnosti više od dvadeset godina. U svome članku Aydın navodi kako je Yunus Bey iz Modone. Nije poznato je li Yunus Bey ušao u osmansku službu zapošljavanjem ili kao ratni zarobljenik. Iako se o njegovoj obitelji malo zna, u izvorima se spominju imena nekih članova njegove obitelji. Otac mu je Giorgio Taroniti, sestra Marietta, sin Nicolo Stephani. Yunus Bey je također imao brata po imenu Mustafa Ağa. Yunus Bey je osim turskoga znao i grčki, latinski i talijanski. Francuski književnik Pierre Bourdeille kaže da Yunus odlično poznaje klasični grčki, a također poznaje turski, arapski, perzijski, tatarski, armenski, mađarski, srpski, hebrejski, slavenski, talijanski, španjolski, njemački, latinski i francuski jezik. Osim Yunus Beya, niže se nalazi popis prevoditelja Carskoga divana i njihove godine službe:

Yunus Beğ 1525-1550 (Rum)

Ahmed Beğ,

Heinz Tulman (Nijemac)

İbrahim, 1551-1571 (Poljak)

Oram 1573

Mahmud, 1571 (Nijemac)

Murad Beğ, (Mađar)

¹²Dodatak plaći, naknada koja se uglavnom dobivala jednom u tri mjeseca

¹³Aydın, "Divan-ı Hümayun", 74.

Hürrem Beğ, 1578
Zülfikar, (Mađar) 1607?-1657
Mamucca della Torre, (Talijan)
Panogiotis Nikusios 1661-1673 (Rum)
Alexandar Mavrocordatos 1673.:1709 (Rum)
Sefer Ağa
Nicholas Mavrocordatos 1689-1709
Ioan (John)? Mavrocordatos 1708-1717
Gregorie Ghica 1717-1727
Alexander Ghica 1736-1741.
John Callimachi, 1744-1752
Matthew Ghica, 1752-1758
Gregorie Ghica 1758-1764
Gregory Karadja 1764-1765
Skarlat Karadja 1765-1768, 1770-1774
Nicholas Suzo 1768-1769
Michael Racovitza 1769-1170
Alexandar İpsilanti 1774
Constantine Moruzi 1774-1777
Nicholas Karadja 1777-1782
Michael Suzo 1782-1783
Alexandar Mavrocordatos 1783-1785
Alexandar Callimachi 1785-1788, 1794
Constantine Ralett 1788
Emmanuel Karadja 1788-1790
Alexandar Moruzi 1790-1792
George Constantine Moruzi 1792-1794
George Moruzi 1795-1796
Constantine Alexandar İpsilanti 1796-1799
Alexandar Nicholas Suzo, 1799-1802

2.2. Dragomani stranih diplomatskih misija

Osmanlije su trgovinu sa zapadnjacima smatrale "najprljavijom trgovinom od svih"¹⁵, te su posredovanje s nevjernicima rado prepuštali osmanskim nemuslimanima. Zapadne sile koje su utemeljile svoja veleposlanstva i konzulate u Osmanskom Carstvu trebale su ljude koji su znali govoriti njihov jezik i domicilni jezik. U početku su zapošljavali pripadnike lokalnih manjina iz kršćanskih zajednica iz četvrti Fener i Pera u Istanbulu. U Feneru su uglavnom živjeli pravoslavni Grci, a u Peri(*Beyoğlu*) stanovnici latinskog porijekla, većinom talijanskog.¹⁶ Kasnije su počeli obrazovati vlastite dragomane jer nisu imali povjerenja u lokalne, o čemu će detaljnije biti riječi u jednome od sljedećih poglavlja. Većina veleposlanika i konzula imala je između tri i pet prevoditelja, Glavni dragoman (*Baştercüman*) bio je najviši u rangu s najviše odgovornosti i s najvećom plaćom. Zatim su tu bili Drugi dragoman (*İkinci*), Treći (*Üçüncü*) itd. Ovi dragomani su radili kao tajnici/prevoditelji i prevodili dokumente, sastanke s predstavnicima Osmanskog Carstva, te su živjeli u veleposlanstvima i konzulatima.¹⁷ Veleposlanstva su imala tendenciju jasne podjele rada. Primjerice, samo najstarijim i najiskusnijim dragomanima bilo je dopušteno obavljati 'politički' posao u Porti. Dragomani nižega ranga bavili su se manjim poslovima, uključujući savjetovanje trgovaca o zamršenosti lokalnog tržišta, tumačenje (usmeno ili pismeno) i rješavanje manjih sukoba i sporova. Mnoga veleposlanstva također su imala obuku za dragomane, a učenici koji su pohađali obuku nazivani su *giovane di lingua* - „mladićima od jezika“: Svi su ovi tumači primali plaću, a troškove njihovih ugovora o imenovanju (berate) plaćalo je veleposlanstvo. Imali su i neke službene odjevne predmete - ne potpunu odoru, već prepoznatljivu kapu (kalpak) i pelerinu - koje su nosili tijekom službenih primanja. Pored onih koji su zapravo radili kao dragomani, sva zapadna veleposlanstva i mnogi konzulati u Osmanskom Carstvu imali su i takozvane počasne

¹⁴Aydın, "Divan-ı Hümayun", 77.

¹⁵Mautitius H. van der Boogert, "Ottoman Intermediaries in the 18th Century: Analysis of a "dirty trade", *OrienteModerno, NUOVA SERIE, Vol. 2, (2013), 515.*

¹⁶Abbasbeyli, "Dragomans", 3.

¹⁷Abbasbeyli, "Dragomans", 3

dragomane.¹⁸ To su bili ljudi koji su platili svoje berate da bi stekli privilegiju da budu dragoman, a da zapravo nisu bili zaposleni u tome svojstvu. Većina veleposlanstava imala je manje od pet dragomana, dok konzulati nisu imali više od tri. Međutim, istraživanja osmanskih registara pokazala su da je u nekim veleposlanstvima registriran veći broj tumača. Primjerice, 1703. godine, francusko veleposlanstvo u Istanbulu imalo je najmanje 35 registriranih dragomana, Nizozemci 24, a Englezi 15. Iste je godine francuski konzulat u Izmiru imao 8 dragomana, nizozemski 6, a Engleski samo jednoga.¹⁹ Kao što je gore navedeno, svi muškarci koji su službeno bili registrirani kao dragomani zapravo nisu obnašali dužnost dragomana. Svi službeno priznati dragomani imali su berât - akt o imenovanju koji je izdao carski ured u Istanbulu. Tijekom treće četvrtine XVII. stoljeća, sultanski je ured počelo voditi posebne knjige s obzirom na određene europske zajednice (tj. Francuze, Engleze, Nizozemce) koje su se zvale Registri stranaca (*Ecnebi Defterleri*). Zapisi o izdavanju, obnavljanju i povlačenju dragomanskih berâta navodili su se u ovim registrima kronološkim redoslijedom. Osmanski su pisari također dodavali marginalne bilješke u svaki unos, što je moralo biti vrlo učinkovito sredstvo za jasnije razumijevanje (a i danas je za modernog povjesničara izvrstan izvor podataka). Oni koji su imali dragomanski berat uživali su brojne fiskalne i pravne privilegije, koje uobičajeni osmanski podanici nisu imali. Primjerice, plaćalisu iste snižene carinske stope kao zapadni trgovci i imali su pravo na konzularnu i/ili veleposlaničku pravnu pomoć.²⁰ Istodobno, nositelji dragomanskogberâta i dalje su bili osmanski podanici, unatoč njihovim vezama sa zapadnjacima. Ne može se službeno smatrati da je svatko tko je imao berât bio u inozemnoj službi. Kao što smo vidjeli, na papiru je francusko veleposlanstvo 1703. godine imalo 35 dragomana, od kojih je samo nekolicina zapravo radila kao tumači. Svi ostali imali su samo pravni status dragomana.

Što se tiče prihoda, godine 1650. Glavni dragoman plaćao se 300 kuruša godišnje, Drugi dragoman 250, a Treći 200 kuruša.²¹ Plaće su bile relativno nepromijenjene sve do sredine XVIII. stoljeća. Kao što je bio slučaj s dragomanima Carskoga divana, plaće dragomana stranih diplomatskih misija također su znatno porasle krajem XVIII. stoljeća, što možemo iščitati iz

¹⁸Boogert, "Ottoman Intermediaries", 518.

¹⁹Boogert, "Ottoman Intermediaries", 518.

²⁰Boogert, "Ottoman Intermediaries", 520.

²¹Boogert, "Ottoman Intermediaries", 524.

Table 2. Salaries of Dutch dragomans in Izmir in the eighteenth century²⁴

Year	Rank	Place	Salary per annum (in Piaster)
1726	First Dragoman	Izmir	310
1726	Second, Third, Fourth, Fifth Dragoman	Izmir	103
1726	Sixth Dragoman	Izmir	60
1726	Seventh Dragoman	Izmir	42
1765	First Dragoman	Izmir	360 + unknown share of 500 (at least half)
1765	Third Dragoman	Izmir	115 + unknown share of 500 (probably c. 1/6)
1797	First Dragoman	Izmir	360+415 (=775)
1797	Second Dragoman	Izmir	145+135 (=180)
1797	Third Dragoman	Izmir	115+129 (=234)
1797	Fourth Dragoman	Izmir	103+120 (=223)

Tablica 1. Plaće nizozemskih dragomana u Izmiru u 18. stoljeću

BOOGERT, M. (2013) *Ottoman Intermediaries in the 18th Century: Analysis of a "dirty trade"*

Dakle, potkraj XVIII. stoljeća, glavni nizozemski dragoman u Izmiru dobivao je 775 kuruša godišnje, za razliku od početka XVIII. stoljeća, kada mu je plaća bila više nego dvostruko niža. U prosincu 1750. tvrtka Levant Company pokušala je nametnuti politiku da nijedan dragoman britanskoj službi ne smije primati plaću veću od 100 kuruša godišnje.²² Čini se, međutim, da to nije bilo provedeno. Kao što možemo vidjeti iz niže navedene tablice, (Tablica 2) 1750. godine prvi dragoman britanskog konzulata na Cipru primao je plaću od 400 kuruša godišnje - jednako kao i njegov kolega u Alepu, s tim da je konzulat u Alepu bio znatno veći.

²²Boogert, "Ottoman Intermediaries", 527.

Table 1. Salaries of British dragomans c. 1750¹³

Year	Rank	Place	Salary per annum (in Piaster)
1749	Second Dragoman	Istanbul	265 + 100 gratuity
1749	Third Dragoman	Istanbul	200 + 100 gratuity
1749	Giovane di lingua	Istanbul	150-200
1749	Dragoman of vice-consulate	Iskenderun (Scandrona)	100
c. 1750	First Dragoman	Larnaca, Cyprus	400
1753	Giovane di lingua	Smyrna (Izmir)	100
1754	First Dragoman	Aleppo	400
1754	Giovane di lingua	Istanbul	150
1757	Third Dragoman	Smyrna	150
1757	Dragoman	Tripoli (Syria)	400

Tablica 2. Plaće britanskih dragomana u 18. stoljeću

BOOGERT, M. (2013) *Ottoman Intermediaries in the 18th Century: Analysis of a "dirty trade"*

Te su se plaće plaćale tromjesečno, a ne mjesečno. Zanimljivo je da je Ilyâs Fahr, prvi dragoman britanskog konzulata u Alepu, čak i kad se preselio u sirijski Tripoli, gdje su Britanci imali samo vicekonzulat bez puno posla, smio zadržati plaću od 400 kuruša godišnje (što je je kasnije pretvoreno u mirovinu) - ali za njegovog nasljednika u Alepu, Ilyâsa Gadbâna, tvrtka Levant Company smatrala je ovu plaću previsokom. Osim toga, čini se da je dragomanima bilo uobičajeno uživati u nagradama/dodacima, koje su često bile financijske. Ponekad su tako dobivali oblik stipendije za novi šešir, dok su drugi dragomani dobivali prihode od razmjene valuta (naknada zvana *aggio* koju su Europljani plaćali za zamjenu stranih kovanica u osmansku valutu koja je u optjecaju). Nadalje, kako su posredovali u svim područjima razmjene između država, dragomani su imali i dosta prilika za zaradu „sa strane“.

Primjerice, uz redovnu plaću, svi Englezi dobivali su bonus od 25 kuruša od svoga konzula u Novoj godini i još po 15 kuruša od ostalih europskih konzula. Uz to su dijelili 12

kuruša lučkih naknada koje se naplaćuju na svakom engleskom brodu, a od pekara su dobivali 1 kuruš za svakih 12 kvintala kekša i brašna za koje su nabavili dozvolu za utovar.²³

3. Mletačka Republika i Osmansko Carstvo

Iako se radi o materiji o kojoj se već jako puno pisalo i koja je obrađena u velikome broju djela, za bolje shvaćanje prevoditeljske djelatnosti, važno je najprije reći nešto ukratko o odnosima između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva. Naime, trgovinske i ekonomske razmjene između dvaju država započele su mnogo ranije nego su se Osmanlije približile ovome dijelu Mediterana. Već na početku XIV. stoljeća nastao je vrlo važan dokument – Codex cumanicus²⁴. Radi se o trojezičnome rukopisu, koji se danas čuva u Nacionalnoj knjižnici u Veneciji, i u svome prvome dijelu predstavlja abecednim redom, na latinskom, kipčaćkom turskom i perzijskom jeziku, termine koje su koristili trgovci koji su trgovali s narodima s istočne strane Crnoga mora. Na tome području, pod okriljem Zlatne Horde i Džingis Kana, trgovalo se dobrima s dalekoga istoka, kao i s onima s Mediterana i južno slavenskih područja.

U ovom kontekstu ekonomskih razmjena, očito je da su se turska teritorijalna ekspanzija i njezin odlučujući pohod prema glavnom gradu najprije Istoka, a zatim i Zapada, morali u jednome trenutku susresti i sukobiti s venecijanskom prisutnošću u Anadoliji i Grčkoj. Vrlo brzo, napetosti između Turaka i Mlečana prerasle su u rat, a njihove brojne kopnene i pomorske bitke krojile su povijest dvaju naroda nekoliko stoljeća. Međutim, redoviti sukobi s istim neprijateljem vode relativnom navikavanju između dvojice suparnika, pogotovo ako se, kao u mletačko-turskom slučaju, vremena bitaka redovito izmjenjuju s vrlo dugim vremenima diplomatskih aktivnosti i ako ratovi ne zaustavljaju u potpunosti ekonomske razmjene. Kao što je Maria Pia Pedani pažljivo proučavala i to pokazala, tijekom desetljeća su se između dva diplomatska svijeta izmjenjivala razdoblja sukoba i suradnje, što ih je dovelo do točke vrlo visoke prilagodljivosti, jer su institucije dviju država međusobno vrlo dobro znale način funkcioniranja, te su, umjesto da pribjegu ratu, naučile kako „pritisnuti“ jedna drugu kako bi postigli diplomatsku nagodbu. Naučili su koristiti jedni druge i točno su znali koliko mogu

²³Boogert, “Ottoman Intermediaries”, 525.

²⁴Marie Viallion, “Venezia Ottomana nel Cinquecento”, *Epirotica chronica Ioannina*, (2008), 3.
Preuzeto s: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00562666/document>

profitirati.²⁵ Osobe koje su imale vrlo važnu, ako ne i najvažniju ulogu tijekom ovih oscilacija između mira i rata zacijelo su bili dragomani.

3.1. Mletačka škola za dragomane u Istanbulu

Proučavanje triju orijentalnih jezika, arapskog, turskog i perzijskog, u Mletačkoj Republici u XVI. i u XVII. imalo je dva cilja: direktno proučavanje arapske znanstvene i filozofske kulture i razvijanje pouzdanog instrumenta posredovanja u političkim i trgovačkim odnosima s Osmanskim Carstvom. Da bi postigli prvi, kulturološki cilj, mletački su se učenjaci, uglavnom liječnici, od kraja XV. stoljeća upućivali u zemlje Levanta, suočavajući se s teškoćama i često smrtnim opasnostima. Jedan od njih bio je i Girolamo Ramusi, liječnik venecijanskog konzulata u Damasku koji se posvetio proučavanju arapskog jezika po Ibn Sininom kanonu.²⁶ Osim njega, kako Lucchetta navodi u svome članku, Andrea Alpago iz Belluna, početkom XVI. stoljeća pronašao je i preveo rukopise kasida Širazija i Ibn al-Nafisa, druga Ibn Sinina medicinska djela i botaničke spise Ibn al-Baytara. Također je sastavio pojmovnik arapskih znanstvenih izraza, *Arabicorum nominum interpretatio*, te komentirao neke kratke filozofske rasprave. Potkraj tog stoljeća još je jedan mletački liječnik, Prospero Alpino di Marostica, boravio u Egiptu provodeći istraživanja o prirodnim znanostima i medicini, prikupljajući bogatu dokumentaciju o egipatskim znanstvenim i narodnim tradicijama. U njegovim brojnim radovima nalazimo podatke o prisutnosti drugih venecijanskih znanstvenika u gradovima Bliskog istoka koji su se, izmjenjujući se na svojim položajima u konzulatima, posvetili proučavanju arapskog jezika i srodne znanstveno-filozofske literature. U to vrijeme ljudi koji su te jezike učili na najrazličitije načine korišteni su kao tumači arapskog i turskog: bili su trgovci, bivši zatvorenici ili bivši robovi, a također i konvertiti. Članovi kršćanskih obitelji nastanjenih u Peri na Galati stoljećima su obnašali dužnost dragomana. Međutim, i oni su bili turski podanici, državljani Osmanskoga Carstva te nisu bili dovoljno politički spremni i svjesni tema o kojima se raspravljalo. Sve to je dovodilo do čestoga nezadovoljstva među mletačkim konzulima. Iz njihovih dopisa koje su slali u domovinu možemo iščitati oštre kritike na račun honorarno zapošljavanih dragomana. Primjerice, konzul Antonio Tiepolo 1576. godine piše sljedeće:

²⁵Viallion, "Venezia Ottomana", 3.

²⁶Francesca Lucchetta, "Lo Studio delle Lingue Orientali nella Scuola per Dragomanni di Venezia alla fine del XVII secolo", *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 5/6, *Gli Arabi nella Storia: Tanti Popoli una Sola Civiltà*, (1987), 479.

„Dragoman, iako kršćanin, nije u manjoj mjeri turski podanik... drhti po svojoj prirodi, podržava sultanove interese i pokazuje onu plahost koja nikad nije prisutna kod konzula, ima hrabrosti poricati i teško mu je učiniti ono što bi trebalo biti vrlo lako²⁷“

Osim njega, Lorenzo Bernardi 1592. godine također prigovara: „Može li postojati veća muka za konzula od govora tuđim jezikom, razumijevanja tuđim ušima i konačno bavljenja trgovinom... tuđim mozgom!?²⁸“

Kao moguće rješenje dugogodišnjih muka, bila je ideja osnivanja škole za mlade Mlečane koji bi proveli pet godina u Istanbulu te ondje usavršili turski jezik i diplomatske vještine kako bi mogli odano služiti svojoj Republici. S tim ciljem otvorena je državna škola 1551. godine u kući mletačkog konzula u Istanbulu.²⁹ Otvorena je za potrebe održavanja političkih i trgovinskih odnosa s Osmanskim Carstvom kao redovita škola orijentalnih jezika, poznata kao škola za "Giovane di lingua", tzv. „mladiće od jezika“, institucija kojoj su zavidjeli i koju su oponašali i drugi europski narodi. Cilj joj je bila priprema sposobnih i potpuno pouzdanih mladića za karijeru tumača (*dragomanni*), o trošku države.

Iako su budući dragomani uglavnom regrutirani iz grčko-kršćanskih obitelji iz četvrti Pera, te se časnno, ali često i opasno zanimanje dragomana prenosilo s koljena na koljeno, uvijek je određeni postotak učenika bio mletačkog porijekla, pripadao obiteljima gradske klase, po mogućnosti u diplomatskoj karijeri, ili pak malome provincijskome plemstvu, međutim, zasigurno vezanome uz Republiku.³⁰

U školi je vladala vrlo stroga disciplina. Mletačka Republika htjela je osigurati sebi jedan korpus vjernih prevoditelja i na taj način spriječiti curenje informacija i izdaju.³¹ Čak iako su školu često nazivali "turskom školom", njeni osnovni predmeti za podučavanje, uz turski jezik, bili su arapski i perzijski. Mlade buduće dragomane podučavao je turski *hoca*, kojega je izabrao konzul. Generalno, škola je od samoga početka pa do kraja funkcionirala jako loše. Učenici nisu

²⁷Francesca Lucchetta, "Un progetto per una scuola di lingue orientali a Venezia nel Settecento", *Quaderni di Studi Arabi Vol I*, (1983), 1.

²⁸Lucchetta, "Un progetto", 1.

²⁹Maria Pia Pedani i Antonio Fabris, "L'ultimo Atto della Scuola Veneziana dei Giovani di Lingua a Costantinopoli", *Quaderni di Studi Arabi, Vol. 11*, (2016), 51.

³⁰Lucchetta, "Lo Studio delle Lingue", 480.

³¹Carla Coco, "La comunità Veneziana a Istanbul", *Dergipark*, str. 651.

Preuzeto s <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/692133>

bili disciplinirani, nisu bili izuzetno vješti u usvajanju novoga jezika te su bili zavedeni „privlačnošću turskih žena i turskim načinom života“.³² Osim toga, iako je zamisao bila da školu pohađaju odabrani plemićki sinovi, često to nije bio slučaj. Broj prijavljenih znao je biti jako malen, te su mletačke vlasti, u nedostatku odgovarajućih kandidata, kako u jednome od svojih dopisa navodi Lorenzo Bernardi slali „djecu siromašnih građana, kao da je ovo sjemenište ili fakultet za odgoj siromašne djece o javnom trošku.“³³ Nadalje, budući da je obrazovanje trajalo dugo vremena (više od pet godina), dosta mladića se naviknulo na tursku kulturu i način života te je čak bilo i dosta slučajeva u kojima su mladići prelazili na islam i potpuno se asimilirali. Posljedično, školu su u više navrata pokušali preseliti u Veneciju. Unatoč svemu ovome, škola u Istanbulu je, s prekidima, bila u funkciji oko 200 godina, što zasigurno nije zanemariv period.

3.2. Prvi pokušaj otvaranja škole za dragomane u Mletačkoj Republici

Dragomanska škola u Mletačkoj Republici spominje se već 1517. godine. Dana 6. listopada te godine Marino Sanudo je u svom dnevniku napisao sljedeće: "Trebali biste znati: vidio sam, u Marzariji, školu koja podučava čitanje i pisanje na maurskom"³⁴. Međutim, to je još uvijek bila određena improvizirana vrsta tečaja, a ne institucija koju je utemeljila država za pripremu mladih za karijeru dragomana. Kao što je prethodno navedeno, državna institucija kojoj je cilj bio obrazovanje mladih dragomana osnovana je tek 1551. godine u Istanbulu. Prvi od pokušaja da se školu premjesti u Veneciju zbio se 1577. godine, zatim je postojala namjera 1627. godine, pa opet 1676.

Važno je naglasiti da su u 17. stoljeću postojale određene samostalne inicijative otvaranja škole u Veneciji, kao što je bio pokušaj Abrahama Albanesija, preobraćenoga Turčina. Međutim, nakon njegove smrti nitko ga nije mogao zamijeniti. U lipnju 1699. mletački Senat izdao je dekret o osnivanju škole „za podučavanje mladih jeziku turskome i arapskome“.³⁵ Međutim, dekret se nije mogao odmah provesti u djelo. Bilo je jako teško pronaći učitelje koji su kompetentni za prenošenje znanja, a osim toga, nije bilo dostupne građe za obrađivanje te je najprije bilo potrebo oblikovati određeni korpus prema kojemu bi se nastava odvijala. Senat je za

³²Coco, "La comunità", 651.

³³Lucchetta, "Un progetto", 2.

³⁴Pedani i Fabris, "L'ultimo Atto", 52.

³⁵Lucchetta, "Un progetto", 3.

to zadužio učenjake iz Padove, no nakon više pokušaja oni nisu uspjeli u svome naumu jer su orijentalni jezici, kako navode „teški, slabo razumljivi i neuglašeni“.³⁶ Nakon smrti Abrahama Albanesea 1705. godine valjalo je ponovno pronaći učitelja. Senat je novoga učitelja prepoznao u Salomonu Negriju, Grku iz Damaska koji je tvrdio da savršeno poznaje turski i arapski jezik, bez kojega se prema njegovim riječima, ne može podučavati turski. Osim toga, naglašava kako tečno govori latinski, grčki, talijanski i francuski, jezike koji su mu neophodni kako bi se sporazumio s učenicima i hvali se kako poznaje novu didaktičku metodu koja učenike ne uči samo jeziku, već ih uči kako podučavati. Negri je prije početka nastave zatražio da može otići u Istanbul kako bi pronašao udžbenike i drugi didaktički materijal potreban za podučavanje, tj. perzijske, arapske i turske rukopise koji će mu biti potrebni na početku nastavnoga ciklusa kako bi studente mogao podučiti stručnim terminima koji se koriste u komunikaciji s Portom. Senat je odobrio njegovu putovanje i boravak u Istanbulu s ciljem prikupljanja didaktičkih pomagala i produbljanjem znanja s posebnom napomenom da svi rukopisi koje prikupi, jednom kad ih donese u Veneciju, postaju javno dobro koje će služiti javnosti i učenjacima koji će ih koristiti u svrhe podučavanja. Nakon nekog vremena provedenog u Istanbulu, Negri se obraća Senatu i u dopisu, između ostaloga, navodi koje sve knjige su mu potrebne za rad, te objašnjava svoju gore navedenu metodu podučavanja.

Lucchetta tvrdi da je potrebno osigurati mnogo rječnika i glosara, tako da se, uzimajući u obzir veliko bogatstvo pojmova orijentalnih jezika, u jednom može pronaći ono što je u drugome izostavljeno. Da bi se naučilo kako oblikovati rečenice i glagolska vremena, povijesne knjige će biti korisne, jer u povijesti svaka vrsta diskursa predstavlja sliku ljudskoga života (koncept povijesti kao reprodukcija stvarnosti).³⁷

Također govori kako je potrebno koristiti djela perzijskih povjesničara koji su služili kao izvor turskim povjesničarima. Djela koja navodi na svome popisu opisuju život Sulejmana Veličanstvenog, Selima II., perzijsko djelo o životu Timura Lenka. Osim toga, tu su također bila prisutna djela raznih pjesnika i govornika, prema kojima je Negri planirao podučavati učenike kićenome stilu koji je bio popularan u Osmanskome Carstvu i koji se koristio u službenim dopisima. Nadalje, Negri naglašava važnost prisustva barem jednoga iskusnoga

³⁶Lucchetta, “Un progetto”, 4.

³⁷Lucchetta, “Un progetto”, 8.

učača Kur'ana, „zato što su ajeti Svete Knjige sastavnica, kako svakodnevnoga govora muslimana, tako i službenih akata; u islamskim svetim obredima pojavljuju se arapski termini kuranskoga porijekla koji nisu razumljivi bez objašnjenja učenoga islamskoga tumača.³⁸ Predlaže i da se obradi divanska poezija orijentalnih pjesnika uzvišenoga stila poput Bâkija, Necâtija i sl. Sve navedeno naravno uz obavezne rječnike i glosare. Negrijev je cilj, dakle, bio obrazovati kultivirane, učene dragomane koji će, uz jezik i diplomaciju, ovladati svakim aspektom osmanske kulture, običaja i načina života te biti na „visini zadatka“. Njegov pristup je za to vrijeme bio izuzetno otvoren, sultan za njega nije bio samo ekonomski i trgovački sugovornik, Negri je benevolentno gledao na i trudio se i na znanstveni način upoznati islamsku civilizaciju. Međutim, pregovori između Negrija i Senata su se odužili, njegov ugovor nikako nisu uspjeli finalizirati. Na koncu, njegov ostanak u Istanbulu je trajalo dulje od predviđenog i 1708. godine prestala je svaka veza između njega i Mletačke Republike.³⁹

3.3. Drugi pokušaj otvaranja škole za dragomane u Mletačkoj Republici

Venecijanska škola orijentalnih jezika, čije je otvaranje odlučeno 1702. godine, zamišljena je kao prvi teorijski tečaj, pripremni za praktični tečaj koji je već funkcionirao u istanbulskom konzulatu. Bilo je zamišljeno da *giovani di lingua* najprije usvoje teorijsko znanje u Veneciji i nakon toga krenu u Istanbul usvajati praktično znanje u već aktivnoj školi u konzulovoj kući. Iz ove škole vjerni su kadrovi morali otići kao mletački podanici, sudjelovati u osjetljivoj službi tumača u pregovorima s Osmanlijama. Nakon Negrijevog neuspjelog pokušaja, Mletačka Republika odustala je od otvaranja škole za buduće dragomane u Veneciji. Smatrali su da je dovoljna škola koja je već davno osnovana u Istanbulu. Međutim, nisu se svi članovi Senata složili s tom odlukom, posebno oni koji su imali izravno iskustvo s problemima i teškom situacijom u kojoj su morali raditi dragomani i *giovani di lingua*. Konzul Ruzzini, za vrijeme čijega je mandata Negri trebao započeti svoj rad u školi u Veneciji, razočaran neuspjehom, 1707. godine dramatično se obraća mletačkome Senatu u svome dopisu i, naglašavajući važnost sposobnih dragomana, piše sljedeće:

„Velik je, težak i zahtjevan posao dragomana: njegov je jezik kojim govori, uši koje slušaju, oči koje vide, ruka koja daruje, duša koja reagira i o kojemu može ovisiti ishod svakoga

³⁸Lucchetta, „Un progetto“, 9.

³⁹Pedani i Fabris, „L'ultimo Atto“, 52.

pregovora. Sve filtrira kroz svoj govor: on je sredstvo komunikacije između sultanovih i mletačkih ministara i kroz taj kanal često prođe zamućena voda. Dragomani se predstavljaju kao obični prevoditelji u političkim pregovorima, ali vrlo često oni sami mogu postati suci u njima: konzul ili veleposlanik može postaviti temelje načina pregovora, ali dragoman djeluje. Ton njegovoga glasa, snaga upisivanja značenja, učinkovitost odgovora iz kojega proizlazi pobjeda ili gubitak, sve je to dragomanov posao. Vrlo rijetko je samo prevoditelj, primjerice kada je u pratnji konzula na primanju kod vezira, ali uglavnom djeluje sam, barata situacijom i obnaša funkciju odvjetnika i ministra⁴⁰.

Osim toga, Ruzzini govori o tome koliko negativno utječe nesposobnost dragomana, naglašavajući koliko je nužno i ključno njihovo kvalitetno obrazovanje. Naime, prema njegovim riječima, nesposobnost dragomana uzrokuje šumove u komunikacijskome kanalu, što dovodi do nepravovremenih reakcija konzula Mletačke Republike. To sveukupno utječe na srozavanje općega dojma i slike Republike u očima „divljih Turaka“ koji ionako sve zapadnjake smatraju podređenima sebi. Nije dovoljno da dragomani znaju govoriti, pisati, i razumjeti tri teška orijentalna jezika, a to su grčki, turski i arapski: potrebna im je hrabrost u zalaganju za interese, razboritost u njihovom predstavljanju, sposobnost stjecanja povjerenja te moć, i prodornost.⁴¹ Mletački su dragomani, naprotiv, kaže Ruzzini sa zabrinutošću, svi predani uređivanju odnosa između moćnih osmanskih dužnosnika i konzula, izgladivanju situacija i ublažavanju govora koje prevode, iz jednostavnoga razloga jer Osmanlije ne priznaju diplomatski imunitet i ako im ishod nekoga pregovora nije po volji, dragomani bi vrlo često nastradali.

Osim Ruzzinija, konzul koji je djelovao u Istanbulu od 1709. do 1714. godine, Alvise Mocenigo, 1713. godine također je imao vrlo slične zamjerke. On, naime, kaže kako Venecija ima mnogo dragomana koji nisu pripremljeni i kojima se ne može vjerovati, te kako oni ne služe poboljšavanju usluge i olakšavanju posla, već samo pražnjenju javne blagajne. Drži da je potrebno „revidirati metode obrazovanja prije regrutiranja novih dragomana u službu: nije bitna kvantiteta, nego kvaliteta.“⁴² Osim toga, naglašava još jedan problem, a to je činjenica da dragoman, nakon dugotrajne službe u Istanbulu, asimilira s lokalnim stanovništvom, „ženi

⁴⁰Francesca Lucchetta, “Una Scuola di Lingue Orientali a Venezia nel Settecento: il secondo tentativo”, *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 2, (1984), 22.

⁴¹Lucchetta, “Una Scuola”, 22.

⁴²Lucchetta, “Una Scuola”, 24.

Grkinje, podanice Osmanskoga Carstva, seli u kuće koje su daleko od konzulovog ureda te ,⁴³ često, budući da su na osmanskome teritoriju i budući da su osnovali svoje obitelji, kao službenici Mletačke Republike bivaju prisiljeni djelovati protiv svoje obitelji i to ih često sprječava da obavljaju svoju dužnost kako se od njih očekuje.

Iste godine, slušajući konzulov savjet, Senat je odlučio da neće slati nove dragomane u Istanbul dok se ne regulira njihovo obrazovanje. Međutim, 1714. godine započeo je Morejski rat između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva te je ta situacija odgodila otvaranje škole. Tijekom rata i škola u Istanbulu je također bila zatvorena. Međutim, nakon što je rat završio, vrlo brzo ponovno je otvorena škola u Istanbulu, ovoga puta sa strožima pravilima; s obzirom na poslijeratnu situaciju, ograničili su broj učenika, posebna se pažnja posvetila njihovome discipliniranju i provjeravanju odanosti. Napredak škole bio je cijelo vrijeme pod budnim okom mletačkoga Senata te su se svaka tri mjeseca Senatu podnosila iscrpna izvješća. Godine 1723. tadašnji konzul Emo u svome izvješću piše kako ih je pogodila zarazna bolest i kako su se tek nedavno vratili u školske klupe. Opisuje kako u školi imaju tri razreda; prva dva su za učenike koji prate nastavu po određenome programu, a treći razred je za učenike koji nisu u stanju pratiti gradivo. Vidno je zabrinut i predlaže da se bolje sistematizira nastava te da se primjerice „nakon dvije godine odluči koji su učenici sposobni nastaviti dalje, a koji pak nisu, jer nema smisla u nedogled podučavati učenike koji nemaju potencijala.⁴⁴ Kaže sljedeće: „kada osobe pohađaju nastavu sedam ili osam godina i nisu u stanju ovladati barem osnovama jezika, znači da tu nema nade. Osim toga, propitkuje činjenicu da nisu svi učenici članovi plemićkih obitelji ili barem obitelji koje se bave diplomacijom i koji generacijama rade kao tajnici.⁴⁵ Smatra da je problem što je jedini kriterij taj da učenik nema turske rodbine i da je osoba od povjerenja. Promišlja i o tome u kojoj bi dobi bilo optimalno za djecu da krenu s učenjem jezika. Mudro zaključuje kako „za obrazovanje dobrog dragomana nije dovoljno da on poznaje turski jezik: potrebno je najprije da vlada materinjim jezikom i da je barem početnik u humanističkim znanostima. Kaže⁴⁶ kako Francuzi i Austrijanci šalju u Istanbul unaprijed obrazovane i pripremljene mladiće i kako bi i Mletačka Republika trebala slijediti isti primjer. Njegov dopis glasno je odjeknuo, međutim,

⁴³Lucchetta, „Una Scuola”, 24.

⁴⁴Lucchetta, „Una Scuola”, 29.

⁴⁵Lucchetta, „Una Scuola”, 29.

⁴⁶Lucchetta, „Una Scuola”, 29.

nije rezultirao ponovnim otvaranjem škole u Veneciji. Kao posljedica, još su se više postrožili uvjeti koje su *giovani di lingua* trebali ispuniti prije nego budu poslani u Istanbul. Odlučeno je da će imati pristupni ispit i da će svaka tri mjeseca dva dragomana obilaziti školu i provjeravati napredak mladića.

Godine 1726. Emo, nezadovoljan stanjem u školi u Istanbulu još jednom pokušava privući pozornost i potaknuti otvaranje škole za dragomane u Veneciji, navodeći primjer Engleske, Njemačke i Francuske gdje se mladići „odabrani za ovu profesiju izričito obrazuju na fakultetu, odakle, budući da su učenjaci u humanističkim znanostima i podučeni najtežim osnovama orijentalnih jezika, dolaze ovdje i postižu izniman uspjeh.⁴⁷ Nezadovoljan je jer, kako navodi, učenici u mletačkoj školi u Istanbulu uče s turskim *hocom*, ali se međusobno ne razumiju i ta nastava je produktivna samo u fonetskome smislu vježbanja izgovora. Nisu sposobni voditi razgovor na turskome jeziku, a još manje služiti diplomatskoj misiji. Osim Ema, svaki sljedeći konzul je imao slične pritužbe na nediscipliniranost i neotesanost učenika u Istanbulu, na njihov nepripremljeni dolazak koji bi bio i uzrok njihove nemogućnosti napredovanja. Kako ne bi napredovali, tako bi sebi tražili druge zanimacije, sve su manje bivali posvećeni nastavi, a sve više su tražili izlike za izbjegavanje nastave.

Tek godine 1742. konzul Donà odlučio je uhvatiti se u koštac s ovim problemom i riješiti ga. Smatrao je da je krajnje vrijeme da se otvori škola za mlade dragomane u Veneciji i predložio je konkretne mjere koje bi država trebala poduzeti i koje bi jamačno rezultirale uspjehom učenika upućenih u Istanbul. Njegovi prijedlozi su sljedeći:

1. „Uputiti skupinu mladića, budućih dragomana, na studij na neki od postojećih fakulteta u Veneciji gdje bi studirali po normalnome programu i pohađali nastavu iz orijentalnih jezika pod vodstvom iskusnoga bivšega dragomana popu Meduna ili Mascellinija
2. U Istanbulu bi se trebala održavati nastava višeg stupnja, više koncentrirana na praktični rad, koja bi trajala pet godina, imala završne ispite i nagrade za uspješne studente

⁴⁷Lucchetta, „Una Scuola”, 32.

3. U početku bismo mogli smanjiti godišnju naknadu za 36 dukata, s rezervom da je u cijelosti dodijelimo ako je dovoljno napreduju. Također je poželjno da imaju jednostavnu uniformu kako bi se smanjili troškovi odjeće, koji su prilično visoki ako slijede orijentalni stil odijevanja.
4. Kad tečaj završi s pozitivnim rezultatima, mladići od jezika trebaju služiti u raznim konzulatima na Levantu i u generalnim provedurama na obali i u Dalmaciji, kako bi stekli potrebno iskustvo; nakon čega mogu biti unaprijeđeni u čin dragomana, ako se neko radno mjesto oslobodi
5. Napredovanje na višu razinu studija trebalo bi se regulirati najstrožim ispitima jezika, pisanja, usvajanja metoda i načina za vođenje poslova i trebale bi se na kraju davati svjedodžbe koje bi potpisali ovlaštene ispitivači.
6. Apsolutno neadekvatne plaće dvojice turskih učitelja moraju se povećati: 36 dukata godišnje za prvoga *hocu*, 10 za drugoga, plus u vrijeme bajrama (ŞekerBayramı, "blagdan slatkiša", "blagdan kojim se završava posni mjesec Ramazan), dar halje. Dosad su bili prisiljeni dodatno zarađivati kako bi nadoknadili svoju oskudnu plaću drugim poslovima, trošeći tako vrijeme tijekom kojeg su mogli podučavati i pomagati *giovani di lingua*.⁴⁸

Njegov dopis izazvao je mnogo pažnje u Veneciji, ali to nije bilo dovoljno da se škola otvori. Međutim, Donà nije odustajao. Kada se 1746. godine vratio iz službe u domovinu, ponovno je u Senatu otvorio temu pokretanja navedene škole. Senat je tada zatražio mišljenje o ovome problemu i primjer rješenja od ostalih bivših konzula i od tadašnjega konzula u Istanbulu, Francesca Veniera. Venier je u svome odgovoru podržao Donu. Senat je na sjednici 9. ožujka 1747. godine donio odluku o otvaranju škole. Odlučili su da će učitelj, prema Doninom i Venierovom prijedlogu biti iskusan dragoman Mascellini. Budući da je Mascellini još uvijek bio u službi dragomana u Istanbulu, Venier je imao glavnu ulogu u pregovorima s njim. Mascellini najprije nije htio otići jer je u Istanbulu imao obitelj. Nakon odugovlačenja i proceduralnih problema, s istekom Venierova mandata, njih dvojica su 1748. godine zajedno došli u Mletačku Republiku. Međutim, u međuvremenu su se rasplamsale brojne polemike o tome na koji način bi

⁴⁸Lucchetta, "Una Scuola", 41.

Mascellini trebao biti plaćen, može li si Venecija u tome trenutku dopustiti otvaranje škole i sl. Kako su rasprave polako blijedile, bilo je sve manje vjerojatno da će škola zaživjeti. U međuvremenu je po nalogu Senata Mascellini krenuo u vlastitoj kući podučavati *mladića od jezika* Alvisea Francesca koji je čekao da bude poslan u službu s novim konzulom u Istanbul. Mascellini je 1758. godine zatražio i pošao u mirovinu te je tako neslavno završio i drugi pokušaj otvaranja škole turskoga jezika za dragomane u Veneciji. Posljednji prijedlog za otvaranje škole u Veneciji iznio je 1785. godine konzul Agostino Garzoni, a Senat ga je prihvatio 30. prosinca 1786., čak i ako nikada nije proveden. U međuvremenu je škola u Istanbulu nastavila s radom, iako s velikim poteškoćama, sve do pada Republike.⁴⁹

4. Diplomatski odnosi između Osmanskoga Carstva i Dubrovačke Republike

Dubrovačka Republika nalazila se na teritoriju gdje je stoljećima bila u doticaju sa svim važnim europskim silama i s Osmanskim Carstvom. Za njen opstanak i prosperitet najvažnija je bila vješta diplomacija. Dubrovčani su toga bili itekako svjesni, te su se od samih početaka trudili uspostaviti diplomatske odnose sa svojim susjedima i sa svim važnim silama koje i im u nekom trenutku mogle postati prijatelj. Dobro je poznato da se uspješna dubrovačka diplomacija temeljila na izbjegavanju konflikata, na vještome pregovaranju i na miroljubivosti. Dubrovčani su pravovremeno shvatili značaj Osmanlija i vrlo rano uspostavili diplomatske odnose s njima. O tome svjedoče i brojni spisi koji se nalaze u Državnome arhivu u Dubrovniku, a najvažniji od njih je *Acta Turcarum*, fond od 15 000 spisa. Vrste osmanskih spisa koje se čuvaju u arhivu uglavnom su sljedeće: sultanski spisi, bujruđije, hudžeti, ilami, arzi, fetve i veći broj pisama. Sultanski spisi sastoje se od većeg broja fermana, manjeg broja berata–povelja te malobrojnih sačuvanih ahdnama.⁵⁰ Još u vrijeme kada je Osmansko Carstvo bilo daleko od dubrovačkih granica, Dubrovčani su sklopili trgovinske sporazume, prvo sa sultanom Orhanom (1326-1359) i potom 1397. godine sa sultanom Bajazitom I. Za slobodu trgovanja na turskom području Dubrovčani su od 1442. godine plaćali sultanu godišnji harač (tribut, danak), a Porta je garantirala mir i sigurnost Republici. Visina harača se mijenjala, a od 1481. godine utvrdila se u

⁴⁹Pedani i Fabris, "L'ultimo Atto", 52.

⁵⁰Sabina Čerimagić, "Acta Turcarum, Osmanski spisi u državnome arhivu u Dubrovniku", (diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013), 48.

iznosu od 12.500 dukata godišnje.⁵¹ Iako je za to vrijeme to bila značajna svota novca, Dubrovnik je tada bio, iako mala, jako bogata država i taj vazalski odnosje njima odgovarao. Međutim, govoreći o vazalskome odnosu, ovdje je važno istaknuti kako se položaj Dubrovačke Republike razlikovao od položaja ostalih osmanskih vazala na europskome tlu. Primjerice, vladar Transilvanije morao je biti potvrđen od strane sultana, dok se Osmanlije nisu mogle miješati u odabir vladara unutar Republike.⁵² Budući da su imali privilegiju trgovanja na teritoriju Osmanskoga Carstva, iznos koji su oni plaćali kao harač bio je simboličan u usporedbi s prihodima od trgovine koje im je osiguravalo djelovanje na teritoriju Osmanskoga Carstva. Neutralnost je bila glavno oružje dubrovačke diplomacije. Međutim, iako se ona često znala pokazati kao dvosjekli mač, osobito u osmanskim sukobima s drugim europskim državama, kada bi obje sukobljene strane optuživale Dubrovčane da surađuju s drugom stranom, zahvaljujući održavanju ravnoteže u odnosima s Osmanlijama, Dubrovčani su očuvali svoju slobodu i suverenost, preduvjete za gospodarski napredak i stoljećima se održali kao jedinstvena spona između Istoka i Zapada.

4.1. Dubrovačka diplomacija u Istanbulu

Važno je naglasiti kako je Dubrovnik imao jako aktivnu i sposobnu diplomaciju i vanjsku politiku već od svojih početaka, a dubrovačka diplomacija bila je nadaleko poznata, a diplomatski odnosi s Osmanskim Carstvom najbolje oslikavaju vještinu pregovaranja Dubrovčana. Dodvoravanje, spletkarenje, špijuniranje, dobra upućenost u intrige, sklonosti i namjere očito su bile glavne značajke onodobne diplomacije prema kojima su se krojili odgovarajući politički potezi.⁵³ Svi dubrovački predstavnici pripadali su dubrovačkoj špijunskoj mreži na Istoku. Osim odnosa s Osmanlijama, dobra tajna služba bila je izuzetno bitna kako bi se mogli pratiti cjelokupna međunarodna situacija i događanja. U Istanbulu, uz konzule, dragomane, otpravnike poslova, izvanredne poklisare, na sceni su se prikazivale i neslužbene osobe – dubrovački pouzdanci, osmanski i drugi strani državljani.⁵⁴ Svi Dubrovčani u Istanbulu radili su na prikupljanju vijesti i podnosili iscrpne izvještaje Republici. Vrlo je zanimljiva ta

⁵¹Svjetlan Berković, "Vanjska politika Dubrovačke Republike (primjer međunarodne suradnje i diplomatske vještine)", Stručni rad, *Politička misao*, god. 46, br. 4, (2009), 215.

⁵²Vesna Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, (Zagreb: HAZU, 2003), 16.

⁵³Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 17.

⁵⁴Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 107.

sinergija djelovanja i zajedništvo, kako u interesu države, tako i u osobnome interesu. Poklisari harača igrali su jednu od ključnih uloga u odnosu između Osmanskoga Carstva i Dubrovačke Republike. Oni su, bez iznimke, bili Dubrovčani, pripadnici vlastele iz Velikoga Vijeća ili iz Senata. Osim što su imali zadatak nošenja harača sultanu, bavili su se diplomatskim i konzularnim poslovima u Istanbulu. Republika je imala i druge službene i neslužbene predstavnike u Istanbulu, ali samo su poklisarima povjeravani najosjetljiviji poslovi. U redovitoj pratnji poklisara bili su dragoman, liječnik brijač, takozvani *barbijer*, kapelan, sluge, dvojica janjičara, tekliči, vojnici.⁵⁵ Poklisari su, kao znak svoje odanosti i kako bi se umilili sultanu i ostalim važnim predstavnicima Porte, svima donosili prigodne darove. Uvijek se radilo o vrlo vrijednim poklonima; nekada je to bio novac, nekada vrijedne tkanine, srebrnina i sl. Najvišim instancama vlasti poklisari su darove predavali osobno, ceremonijalno, a manje značajnim dostojanstvenicima darove su predavali dragomani. Budući da su pripadali vladajućoj eliti, branili su interese Republike, ali i svoje vlastite. Poklisari su bivali odaslani u Istanbul s najdetaljnijim uputama, čak i s uputama kako trebaju izgledati na primanju kod sultana, a te upute su morali slijediti inače bi bivali kažnjavani. Takva vrsta uputa zasigurno je bila vrlo korisna neiskusnijim poklisarima, međutim upute nikada nisu mogle obuhvatiti sve detalje. Situacija je često zahtijevala poklisarovu neposrednu reakciju, što je iznadprosječnim poklisarima davalo priliku da se dokažu, posebice u kriznim razdobljima.⁵⁶

Miović Perić dijelom detaljno opisuje upute koje su davane poklisarima. Naime, Senat je posebnim točkama uputstava poklisarima harača nalagao sljedeće: na svakom koraku isticat će Osmanlijama vjernost Republike oduvijek i do kraja svijeta; dobro će paziti rovari li tko protiv dubrovačke države, trgovine, prodaje soli, pomorstva, itd.; izvještavat će o svemu što procijene vrijednim znanja Senata s najvećom mogućom točnošću i vjerodostojnošću, posebno važne vijesti slat će po hitnome tekliču; o poslovima koje budu obavljali neće raspravljati privatno ni s kim, čak ni kad se vrate u Dubrovnik.⁵⁷

Informacijama se trgovalo kao robom. Jedna osoba nikada nije vršila samo jednu dužnost u isprepletenoj diplomatskoj aktivnosti. Razni poslovni ljudi, liječnici, trgovci i sl. često su

⁵⁵Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 29.

⁵⁶Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 295.

⁵⁷Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 128.

potajno surađivali s dubrovačkom vladom, uz vlastitu profesiju. Neki od najpoznatijih koji su ostali zabilježeni u dubrovačkoj povijesti su Mato i Nikola Bratis, te otpravnik poslova Petar Čingrija. Mato Bratis je, primjerice, bio zaposlen kao liječnik francuskoga konzula u Istanbulu. Kod njega se zalagao za interese Republike. Obavljao je i druge političke i obavještajne poslove.⁵⁸ Njegov brat Nikola je najprije radio kao konzul u Izmiru. Kad mu je istekao mandat, otišao je u Istanbul, a na mjestu konzula u Izmiru zamijenio ga je brat Mato.

Petar Čingrija bio je uspješni trgovac koji je radio kao otpravnik poslova od 1755. godine do smrti 1768.⁵⁹ Započeo je sa svojim radom oslobađanjem jednoga dubrovačkoga broda kojega su zarobili alžirski gusari. Međutim, pokazao se vrlo uspješnim u prikupljanju informacija i do kraja života se nastavio baviti tim poslom.

Miović Perić ističe kako je Senat inače od poklisara stalno tražio točne informacije o Osmanlijama i o strancima u Istanbulu. U doba Čingrijina djelovanja nalagao im je da taj posao prepuste njemu. U dubrovačkom Državnom arhivu pohranjeno je oko 140 njegovih pisama, pravi dnevnik tadašnjih zbivanja u Istanbulu. Svaki odgovor Senatora na Čingrijine vijesti izražavao je zadovoljstvo, uz preporuku neka tako nastavi i dalje.⁶⁰

Budući da je njegov šurjak bio dragoman francuskog konzulata, dok je jedne strane konzul Republike pokušavao „omekšati“ neprijateljstvo Engleza u Sedmogodišnjem ratu, s druge strane su Čingrija i njegov šurjak tajno komunicirali s francuskim konzulom.

Osim Petra Čingrije, kako bismo oslikali sposobnost dubrovačke diplomacije, važno je spomenuti svestranost dubrovačkih diplomatskih suradnika, ne možemo izostaviti Iva Felicea Benevenija. On je u radio u Istanbulu kao liječnik. Bio je vrlo sposoban i omiljen među tamošnjim sunarodnjacima. Vrlo često je liječio ljude i besplatno. O njegovoj sposobnosti najbolje govori činjenica da je u jednome trenutku čak bio i osobni liječnik samoga sultana Abdulhamida I. i njegove obitelji. Uživao je veliki ugled kod samog sultana, najviših dostojanstvenika i stranih uglednika.⁶¹ Budući da je bio na tako visokome položaju i praktički

⁵⁸Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 117.

⁵⁹Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 117.

⁶⁰Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 117.

⁶¹Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 120.

infiltriran u najviše instance Porte, s velikim utjecajem, često je boravio u sultanovoj palači i bio je od velike pomoći i konzulu i poklisarima.

4.2. Dubrovački dragomani

U mozaiku dubrovačke diplomacije u Istambulu bitnu su ulogu imali su prevoditelji za turski jezik, takozvani dragomani. Do polovine XVI. stoljeća dubrovački poklisari pronalazili su ih u Istambulu, među osmanskim podanicima, i pritom su, izgleda, bili jedini strani diplomati koji nisu zazirali od pripadnika islamske vjeroispovijesti. Godine 1543. dragomanske usluge im je pružao stanoviti Ali-čelebija, a 1537. Čoban, po svemu sudeći, dragoman samoga sultana.⁶² Po uzoru na Mletačku Republiku i druge europske zemlje koje su imale kontakte s Osmanskim Carstvom, i Dubrovčani su već u XVI. stoljeću razmatrali otvaranje škole za mlade dragomane. Mladići koji su namjeravali ostvariti karijeru dragomana najprije su u Dubrovačkoj Republici pohađali nastavu pod vodstvom pomno izabranoga turskoga *hoce*. Osim turskoga, učili su arapski i perzijski jezik te osmansku povijest, pravo i književnost. Ukoliko bi se pokazalo da su mladići daroviti, Senat bi ih proglasio “*mladićima jezika*”, dodijelio im stipendiju pa ih slao na daljnje obrazovanje u Osmansko Carstvo.⁶³ Ondje bi stjecali praktično znanje i diplomatske vještine pod vodstvom stalnoga dragomana Dubrovačke Republike pri Porti. Obrazovanje im je u prosjeku trajalo pet do šest godina, a nekada bi se znalo produžiti i do 11 ili 12 godina, ovisno o učenicovim intelektualnim sposobnostima, no i o njegovoj prilagodljivosti, hrabrosti, odlučnosti i snazi.⁶⁴ No, teško savladivi jezici (arapski i perzijski uz turski) teškoće uklapanja u potpuno drugačiju civilizaciju, učinili su svoje. I mladića jezika i školovanih dragomana bilo je vrlo malo. Postali su redovni tek u XVIII. stoljeću.⁶⁵ Međutim, iako ih je bilo relativno malo, zahvaljujući sveobuhvatnome obrazovanju, dubrovački dragomani su bili izuzetno stručni prevoditelji, vješti diplomati i sugovornici koji su bili tečni kako u svakodnevnome govoru, tako i na službenim primanjima.

Dubrovački dragomani XVII. stoljeća vjerojatno su zadovoljavali prevodilačke potrebe u usmenim kontaktima. Međutim, čitanje i pisanje za većinu je bilo ozbiljna prepreka. Senat je taj

⁶²Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, 109.

⁶³Vesna Miović Perić, (2001) “Dragomans of the Dubrovnik Republic, their training and career”, *Dubrovnik Annals* br. 5 (Listopad 2020): 84. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/8300>

⁶⁴Miović Perić, “Dragomans”, 84.

⁶⁵Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, 109.

problem pokušavao riješiti mudrom odredbom, koja je bila na snazi od 30-ih do 80-ih godina. S njom u skladu, poklisari su morali pronaći dvojicu ili trojicu sunarodnjaka koji znaju čitati turski i dati im određeni dokument za prevođenje, ali tako da ne znaju jedan za drugoga. Unajmljene osobe bile su dužne napisati prijevod i transkripciju turskoga teksta.⁶⁶

Iz činjenice da je toliko truda ulagano u obrazovanje i provjeravanje sposobnosti dragomana, vidljivo je koliko je zapravo njihov uloga bila značajna i koliko je bilo bitno da oni svoj posao odrađuju na najbolji mogući način. Osim toga, svi dubrovački konzuli odlično su znali turski jezik, što je bila iznimka. U prethodnim poglavljima je razrađeno koliko je, primjerice, Mletačkim konzulima bilo teško funkcionirati budući da nisu znali domicilni jezik te je jasno da su upravo iz toga razloga često inzistirali na otvaranju škole za prevoditelje u Veneciji. Kao što je i rečeno, Dubrovčani s time nisu imali problema. Prvi konzul Dubrovačke Republike u Istanbulu bio je Luka Barca, dragoman amater, vrlo nadaren, prema tvrdnjama poklisara harača za koje je radio 70-ih i 80-ih godina XVII. stoljeća.⁶⁷ Naslijedio ga je Luka Chirico, njegov nećak. Upravo je Luka Chirico zanimljiv primjer utjecaja dragomana na događanja na međunarodnoj političkoj sceni toga razdoblja. Prije nego je postao konzul, a i za vrijeme svoga mandata radio je kao dragoman za Engleze. Za to vrijeme sklapao se poznati mir u Požarevcu (1718. godine) i iako Dubrovačka Republika ondje nije imala svoje službene predstavnike, prisutstvo Luke Chirica kao engleskoga dragomana uvelike je koristilo Dubrovčanima i pomoglo pri uklanjanju Mlečana sa svoje granice. Posrednici između zaraćenih strana bili su Englezi i Nizozemci. Republika nije imala službenoga zastupnika. Ipak, za njezine se interese itekako zalagao Chirico kao dragoman engleskoga posrednika.⁶⁸

Neki od dubrovačkih dragomana proveli su cijeli svoj radni vijek u Istanbulu. Jedan od njih bio je Miho Zarini.

On je bio jedan od najспособnijih, ako ne i najспособniji dragoman kojeg je Dubrovačka Republika ikada imala. Povjeravani su mu najzahtjevniji i najosjetljiviji zadaci. Zbog svoga ugodnoga karaktera, pouzdanosti i učenosti bio je popularan i u Bosni i u Istanbulu.⁶⁹

⁶⁶Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 111.

⁶⁷Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 115.

⁶⁸Miović Perić, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, 116.

⁶⁹Miović Perić, "Dragomans", 92.

Ono što najbolje oslikava sposobnost i ugled dubrovačkih dragomana je činjenica da nisu bili popularni i cijenjeni samo u Republici, nego i u drugim državama koje su održavale odnose s Osmanskim Carstvom. Postoje brojni zapisi o tome kako su strane sile vrlo često angažirale dubrovačke dragomane. Iako je to bilo moguće jedino uz dozvolu dubrovačkoga Senata, povremeni rad dubrovačkih dragomana za druge europske sile nije bio rijedak slučaj. Primjerice, Vicko Bratutti, dugogodišnji dubrovački dragoman zaposlio se kao dragoman austrijskoga cara Ferdinanda III., a zatim i kao dragoman španjolskoga kralja Filipa IV. Luka Chirico je u drugoj polovici XVIII. stoljeća radio kao engleski dragoman.⁷⁰

Osim ovih pozitivnih primjera, kao što smo imali priliku vidjeti i na primjeru mletačkih dragomana, nisu svi bili izuzetno sposobni i događalo se da imaju problema s disciplinom i s porocima. Primjerice, Đuro Curić, tadašnji konzul i dragoman u Istanbulu u prvoj polovici XVIII. stoljeća kaže piše kako su najgora tri poroka vino, kockanje i bludničenje. Sa zabrinutošću navodi primjer mladoga Dubrovčanina Iva Mitrovića. On je bio student jezika i prije nekoliko godina izbačen je iz škole zbog svog neprikladnog ponašanja i nasilne prirode.

Miović – Perić navodi kako je “Mitrović je ovisan o alkoholu, kockanju i bludu. Zbog besparice i očaja prešao je na islam. Ovdje se nalazi nekoliko lakomislenih i besposlenih dubrovačkih mladića i molimo se da i oni ne postanu žrtve tragične Mitrovićeve sudbine. Činim sve što je u mojoj moći da ih pošaljem natrag kući.”⁷¹

Međutim, unatoč nekim negativnim primjerima, pozitivni primjeri su bili puno češći i možemo zaključiti da je u globalu Dubrovačka Republika odradila izvrstan posao obrazujući svoje dragomane i održala dugogodišnju tradiciju. Osim toga, važno je ne zanemariti činjenicu da su Osmanlije, zbog prirode odnosa između Republike i Carstva blagonaklono gledale na Dubrovčane. Dubrovčani su uvijek posvećivali veliku pažnju stalnome održavanju komunikacije s Portom. Često su konzuli u Portu po dragomanima slali i dodatni novac kao znak zahvalnosti.⁷² Darovi su međutim, uvijek bili davani u tajnosti, kako bi se izbjegle reakcije drugih ministara.

⁷⁰Miović Perić, “Dragomans”, 90.

⁷¹Miović Perić, “Dragomans”, 85.

⁷²Miović Perić, “Dragomans”, 94.

Zaključak

Važnost komunikacije za vanjsku politiku i za odnose s Osmanskim Carstvom vrlo rano shvatile su sve važne Europske sile toga vremena. Budući da su nositelji te komunikacije i odnosa, osim konzula i poslanika, bili upravo dragomani, bilo je izuzetno bitno osigurati im kvalitetno i sveobuhvatno obrazovanje. Škole koje su osnovane s ciljem obrazovanja mladih dragomana bile su mjesta na kojima se nije podučavao samo jezik. Možemo slobodno reći da su one bile vrata prema istraživanju islamske civilizacije, prava, literature, kulture i običaja. Štoviše, možemo ih smatrati začecima turkologije u Europi. Na primjeru Mletačke i Dubrovačke Republike možemo vidjeti kako su obje zemlje vrlo rano uočile potrebu za kvalitetnim dragomanima i da su vrlo ozbiljno shvatile i puno truda i sredstava uložile u razvijanje odgovarajućeg i sveobuhvatnog obrazovnog programa za mladiće koji će kasnije, uz pomoć svoga znanja, diplomatskih i jezičnih vještina uvelike utjecati na sudbinu i zaključivanje međudržavnih pregovora.

Sažetak

Dragomani su bili prevoditelji europskih jezika i bliskoistočnih jezika poput turskoga, arapskoga i perzijskoga, koji su djelovali u veleposlanstvima, konzulatima, pri političkim i trgovačkim misijama, u lukama i na carinama te na europskim i osmanskim dvorovima u razdoblju od 15. stoljeća pa sve do pada Osmanskoga Carstva. Sve važne europske sile toga vremena imale su pri svojim konzulatima zaposlene dragomane. Uvidjevši njihovu važnost u pregovaranjima s Osmanskim Carstvom, te iz nepovjerljivosti prema prevoditeljima osmanskim podanicima, mnoge europske države, između ostalih, Mletačka i Dubrovačka Republika, počele su obrazovati vlastite dragomane. Na teritoriju svoje države otvarale su posebne škole gdje bi dragomani najprije stekli teorijsko znanje, a zatim ih se slalo u Istanbul kako bi uvježbali svoje vještine radeći uz konzula i iskusne dragomane.

Ključne riječi: dragomani, Osmanlije, Mletačka Republika, Dubrovnik, diplomacija

Abstract

Dragomans were translators of European and Middle Eastern languages such as Turkish, Arabic and Persian, who worked in embassies, consulates, political and trade missions, in ports and customs, and in European and Ottoman courts from the 15th century until the fall of the Ottoman Empire. All the important European powers of the time had dragomans employed at their consulates. Realizing their importance in negotiations with the Ottoman Empire, and out of distrust of translators who were Ottoman servants, many European states, including the Venetian and the Republic of Dubrovnik, began to educate their own dragomans. They founded special schools on the territory of their state where dragomans would first acquire theoretical knowledge and then be sent to Istanbul to practice their skills working alongside consuls and experienced dragomans.

Keywords: dragomans, Ottomans, Venetian Republic, Dubrovnik, diplomacy

Popis literature

1. Aydın, Bilgin, "Divan-i Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", *The Journal of Ottoman Studies* XXIX, (2007): 42-86,
Preuzeto s <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112324>(25.04.2020.)
2. Berković, Svjetlan, "Vanjska politika Dubrovačke Republike (primjer međunarodne suradnje i diplomatske vještine)." *Politička misao*, vol. 46, br. 4, (2009): 203-220.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/55178>(15.10.2020.)
3. Boogert, Mauritius, "Ottoman Intermediaries in the 18th Century: Analysis of a "dirty trade", *Oriente Moderno, NUOVA SERIE, Vol. 2*, (2013), 515-530
4. Coco, Carla, "La comunità Veneziana a Istanbul", *Dergi park*, 645-666,
Preuzeto s <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/692133>(22.10.2020.)
5. Ćerimagić, Sabina, "Acta Turcarum, Osmanski spisi u državnom arhivu u Dubrovniku",
Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013
6. Gürkan, Emrah Safa (2016) "I baili veneziani e la diplomazia d'informazione fra Venezia e Istanbul", *Thesaurismata Venetiana* (2016), 101-116
7. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, Istanbul: Orijentalni institut, IRCICA, 2004.
8. Lucchetta, Francesca, "Un progetto per una scuola di lingue orientali a Venezia nel Settecento", *Quaderni di Studi Arabi* Vol 1, (1983), 1-28.
9. Lucchetta, Francesca, "Una Scuola di Lingue Orientali a Venezia nel Settecento: il secondo tentativo", *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 2, (1984) 21-61.
10. Lucchetta, Francesca, "Lo Studio delle Lingue Orientali nella Scuola per Dragomanni di Venezia alla fine del XVII secolo", *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 5/6, *Gli Arabi nella Storia: Tanti Popoli una Sola Civiltà*, (1987), 479-498.
11. Lucchetta, Francesca, "Sui dragomanni di Venezia", *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 11, (1993), 215-222.

12. Miović Perić, Vesna, "Dragomans of the Dubrovnik Republic: Their training and career", *Dubrovnik annals*, No. 5, (2001), 81-94.
Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/8300> (15.01.2021.)
13. Miović Perić Vesna, (1997), *Na razmeđu: osmansko - dubrovačka granica (1667-1806)*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1997.
14. Miović Perić, Vesna, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2003.
15. Pedani, Marià Pia i Fabris, Antonio, "L'ultimo Atto della Scuola Veneziana dei Giovani di Lingua a Costantinopoli", *Quaderni di Studi Arabi*, Vol. 11, (2016), 51-60.
16. Rothman E. Natalie, *Brokering empire: trans-imperial subjects between Venice and Istanbul*, Ithaca: Cornell University Press, 2012.
17. Rothman E. Natalie, "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51, (2009), 771-800.
18. Viallon Marie, "Venezia Ottomana nel Cinquecento" *Epirotica chronica Ioannina*, (2008), 41-60.